

д –р Галя Тодорова Господинова – Научен архив – БАН, София

**Чинът на побратимяване според ръкописи № 54 и № 66 съхранявани в
Научния архив на БАН**

Преписите, които съдържат т. нар. Чин на побратимяване (братостворение, братотворение), се съхраняват в Научния архив на БАН. Това са: Богослужебен сборник от XVI – XVII в. и Требник от нач. на XVII в. Двата преписа са сръбска редакция. Разглеждания период съвпада с периода, в които отпада чинът на побратимяване. В първите печатни Венециански евхологии от първата половина на XVI в., последованието е било придружено с пояснителна бележка, в която се посочва, че то вече е забранено от църковни и граждански закони. Няма друг чин, който така ясно да е отбелязана забраната му за извършване.

Д –р Васил Пандурски в статията си - „Изчезналият „чин на побратимяване””, определя, че в древност побратимството е било нещо обикновено сред индоевропейските народи, а също и сред лидите, скитите, караманите, траките, старосеверните страни, келтите, арабите, гърците, римляните и др.¹ Това последование той свързва по начало със старинен народен обичай на побратимство.² Същият автор споделя, че „Същността на този обичай е в установяване на тесни съ-братски (съ-утробни, съ-носими) връзки за приятелство, почит и взаимно покровителство (помощ, отбрана и пр.), по силата на нуждата понякога от близък, свой, верен другар (φίλος πῖστος ἑταῖρος³) за общуване и най-вече осланяне (като гаранция) в живота.”⁴ Според друг автор - Васил Балджиев „Побратимството е единъ древенъ институтъ, разпространенъ у сичкитѣ крайща на Балканския Полуостровъ”⁵.

В народните обичай често се споменава за побратими, които помагат при дадено събитие. Те са възпети с песни и описани в легенди. Така например в „Сборник за народни умотворения” (Т. №3), се казва, че в деня на венчаването се прави т. нар. гилце (вилце или ильце), което е малко дръвче или голяма вятка от иглосисто дърво, отсечено от самия годеник с побратимия му. Това гилце втъкават в хляба и накичват с малки китки и миризливи треви, като го украсяват с цветни ленти и запалени восъчни свещи. То се слагало на трапезата на онзи край, които е бил срещуположен на иконите и стоял там докато продължавала венчавката.⁶

В описанията на Константин Багренородни, свързани с церемониала във Византийския двор, се говори за традиция, при която се установяват приятелски отношения с други християнски владетели чрез осиновяване,

---

¹ Вж: Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване” (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), София, 1950 – 1951 г., с. 8.

² Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване” (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), София, 1950 – 1951 г., с. 6.

³ т. е. приятел, лоялен партньор.

⁴ Пак там: с. 6-7.

⁵ Вж: Балджиев Василь. Студия върху нашето персонално съпружествено право. В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (СБНУНК), т. V, 1891 г., с. 193.

⁶ Вж: Ф. К. Волков. Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи. В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (СБНУНК), т. III, 1890 г., с. 158.

побратимяване, кумство и т. н.⁷ В изворите се срещат и предупреждения за неспазени побратимски отношения и злоупотреби чрез побратимства и кумства, както е например даденото описание от т. нар. автор Кекавмен - за нравите на власите⁸. Често пъти побратимството е било извършвано с цел придобиване на власт или изгодно положение в обществото. Пример за такова действие може да посочим сведенията на Анна Комнина свързани с българската история, където се казва: Самозванецът Диоген изтъква пред варварите, че когато Никифор Вриений, чуе че той е дошъл до Адрианопол, то тогава, ще го приемат с радост и благоразположение и наричал Вриений, чичо защото подучул, че царувалият някога Роман Диоген пожелал да се побратими с Вриений, понеже знаел, че той надминава всички съвременници по ум и е с честна мисъл и че е напълно правдив в думи и дела⁹.

Според изследователите побратимяването е „чисто народно и религиозно“¹⁰. При първия случай побратимството се извършва с двама души, които желаят да го направят, като си даряват по една китка, на която има жълтица или руп¹¹. Те се целуват взаимно по ръцете или челата и започват да се наричат побратиме или посестрими (ако са жени)¹². Има случай, когато установяването на побратимския обичай се е състоял във взаимно смесване на кръвта. Според Васил Пандурски това „ставало като се прережат обикновено бронхиомите или пръста на ръката, или някои други части от тялото – лицето, гърдите, от където побратимяващите взаимно лизват (смукват) кръв или пият същата размесена в съд (чаша, а в древност и в рог) с вино“.¹³ Има случай, когато ставало взаимно търкане на порязаните места или пък се оставала кръвта да изтече върху разрязана круша, която

---

⁷ Войнов, М., Ив. Дуйчев, Л. Йончев и др. В: Гръцки извори за българската история. ГИБИ, Т. V, С., 1964, с. 221.

⁸ Това не е личното име на автора, защото то не е известно. Наречен е Кекавмен и е живял през вт. пол. на XI в. Той е автор на съчинението „Стратегикон“, писано ок 70-те години на XI век. Изказва се предположение, че той има български корен, тъй като неговият дядо е бил виден болярин при цар Самуил.

⁹ Войнов, Михаил. В: Гръцки извори за българската история. ГИБИ, Т. VIII, С., 1971, с. 106.

¹⁰ Вж: Ст. Шивачев. Народни обичай. Отъ Малко Търновско (Одирнски вилаетъ) В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 4, 1891 г., с. 274

¹¹ Пак там: с. 274, това е описание за Малко Търново.

¹² Пак там: с. 274.

¹³ Цит по: Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване“ (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), София, 1950 – 1951 г., с. 9.

после се изяждала¹⁴. Практиката у старосеверните народи за смесване на кръвта е била да се остави да изтече в една и съща точка на земята¹⁵.

През 1891 г. изследователя Ст. Шивачев представя обичайте в Малко Търново и там описва религиозните случаи на побратимяване¹⁶. Според описанието, това е кратко чинопоследование, което се извършва от свещеник. Именно той препасва двамата желаещи с едно „тясно препасче“, съблича свещеническите си одежди и ги поставя всички върху главите им, след което прочита една молитва за побратимяване. След края на молитвата свещеникът ги поръсва със светена вода и ги задължава да си целунат взаимно ръка. Накрая добавя малко думи, че те вече са „духовни братя“¹⁷. Това сведение е като доказателство, че след периода на отпадане на този чин, той е продължавал да се извършва по нашите земи, макар и в по – опростена форма.

Тази практика, наречена още от Васил Пандурски „църковна форма на побратимяването“¹⁸ следва да разгледаме в два ръкописа съхранявани в Научния архив на БАН. Това са: Богослужебен сборник № 66 и Требник № 54. Първият препис е от XVI – XVII в., а вторият е от XVII в. Двата преписа са от сбирка X и са сръбска редакция.

Най - ранната църковна форма на побратимяване, която е засвидетелствана от изток е от VI в.¹⁹ Последованието се извършвало до към края на XVI и началото на XVII в. То не било включено в съдържанието на печатните издания на Великия требник от този период²⁰ т. е. времето, от които са двата преписа, които са обект на настоящето изследване.

---

¹⁴ Пак там: с. 10

¹⁵ Пак там: с. 10

¹⁶ Ст. Шивачев. Народни обичай. Отъ Малко Търновско (Одирнски вилаетъ) В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 4, 1891 г., с. 273-275.

¹⁷ Пак там: с.274.

¹⁸ Вж: Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване“ (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), София, 1950 – 1951 г., с. 11.

¹⁹ Вж: Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване“ (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), София, 1950 – 1951 г., с. 11 - 14, там авторът посочва, че „...историкът Прокопий от 6 в. в своите „Авекдота“ (6,7), измежду другото, пише, че, за да се подчертаела по – голямата верност между Юстиниан и пълководеца Виталиан, било станало взаимно приобщаване между двамата „чрез християнските обряди““.

²⁰ Вж: Авксентий, архм. „Литургика“, Пловдив, 2006 г., с. 458, там авторът посочва: „Древният „Чин на побратимяване“ отпаднал от съдържанието на печатните издания на Великия требник в края на XVI и

Чинът на побратимяване е наречен в ръкописите „чин братотворение” или „чин на братостворение²¹”.

В Богослужбния сборник № 66, последованието се намира на л. 110а – л.114б. То включва: предначинание – поставяне на Евангелието на аналой посред църквата заедно с честния кръст, правене на поклони (3 пъти) от желаещите побратимяване и поставяне на дясните ръце на Евангелието. Следва възглас от свещеника - „Миром Господу помолим се..” и ектении, каквани също от него. По – нататък е първата молитва - „Гн̑ бѣ нашъ. давн намъ прошенїа њже къ сп̑сенїю...”(л.111а – 111б). Непосредствено след нея има втора молитва - „Гн̑ Бѣ въсѣдръжнтелю. Сътворнвы ѿлка по ѿбразѣ своемѣ њ п̑бїю...”(л. 111б – 112а). При нея се търси застъпничеството на св. ап. Петър и Павел, св Филип, св. Вартоломей, св. мъч. Сергей и Вакх. Следва четене из Апостола - св. ап. Павел до 1 Коринтяни (1Кор.12: 27-31); (1Кор. 13:1-7), последвано от четене от Евангелието на Йоан (15:12-16), третата молитва – „Гн̑ Бѣ нашъ, тн̑ еси съвр̑шнтель любовн...” (л.113б), ектения, възглас, молитвата „Гѡче нашъ...”(л.114а) казвана от вярващите, възглас, думите казвани от народа: „ Едннъ стъ, едннъ гъ І҃҃с...”(л. 114а), следва причастяване с анафора²², (ако са достойни), целуване на Св. Евангелие, възгласи, казвани от свещеника, кратки песнопения и отпуст.

В Требник № 54, чинът обхваща листовете - 45б – 54б. В Описа на Хр. Кодов²³ е записано, че последованието продължава до л. 56а. Номерацията не е съвсем точна в ръкописа, защото поставените на някои листовете номера не отговарят на преброените, които влизат в последованието. В този препис чинът на побратимяване включва същите елементи, както при № 66, като разликата е само в последните два листа л. 53 и 54. При съпоставка на двата преписа се вижда, че третата молитва от последованието е всъщност почти

началото на XVII в.”Вж също: Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване” (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), София, 1950 – 1951 г., с. 3-8, там се съобщава, че в първите печатни евхологии от първата половина на XVI в., последованието е било придружено с бележка, в която се пояснявало, че последованието е вече забранено от църковни и граждански закони.

²¹ Това наименование се среща в по – старите ръкописи като *Evchologium Glagolski manastira Sinai* (XI в.) и Зайковския требник XIV в.

²² т. е. нафора

²³ Кодов, Хр. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на БАН. Т. 5, С., 1969 г., с. 98

както първата. В текста ѝ има малки изменения към края и наличие на разменени словоредни думи. По-нататък препис № 54 продължава с два възгласа, между които има рубрика, в която се говори за размяна на целувка. След молитвата „ѢѢ на...”(л.54а), има указание за носене на кръста. Най-вероятно по това време на 3 ти глас се е изпълнявал Пс. 132:1 - „Ѣто добро ѣли что красно...”(л. 54а); слава, кратко песнопение, ектения и отпуст. В този ръкопис не се споменава за причастяване на побратимяващите се.

Чинът на побратимяване се съдържа и в Зайковски требник (XIV в.), който е най-ранно запазения требник в българските ръкописни сбирки. Според преписа последованието се извършва в олтара, като десните ръце на желаещите да се побратимят се поставят върху св. Евангелие, а в лявата държът кръст. Още в началото при ектенията се наблюдават такива, които липсават или са заменени с други. При ектенията: „Ѣ ракоу вѣжнѣ...”(л.13б)²⁴, е посочено място, където трябва да се споменът и имената на желаещите да се извърши този чин. Това се повтаря и при Първата молитва в Зайковския требник, която е една от редакциите на „Гѣ бѣ нашѣ. давѣ намѣ прошеннѣ ѣже къ спѣннѣ...”(л. 14а-14б). Тези отделени места за споменавање на имената (при ектенията и първата молитва) не се срещат в двата разглеждани преписа № 54 и № 66. По - нататък последованието продължава с определените възгласи, прокимен предшестваш четене на Свещеното Писание (Пс. 132), апостолски текст и четене от Евангелието на Йоан (17: 18 – 26). Втората и третата молитва в чина на побратимяване в Зайковския требник са означени, че се четът тайно. Втората молитва, която е: „Гѣ бѣ ѣшѣ вѣдрѣжнтѣлю...”(л.15а-15б), представя една от редакциите на тази молитва и в нея не се споменават имената на св. мъч. Сергей и Вахх, както е в разглежданите преписи № 54 и № 66. След възгласите „Мнрѣ вѣсѣмѣ”(л.15б) и „Вѣзлюбннѣ друѣгѣ друѣга”(л.15б), следва размяна на целувка. Непосредствено след нея свещеникът чете тайно главопреклонната третата молитва от последованието „Гѣ бѣ ѣшѣ тѣѣ лювѣвѣ съвѣршнтѣль ѣсн...”(л.15б). Тази молитва се среща и в препис № 66 (л. 113б-114а), където молитвата в много кратък вариант. Така

²⁴ Текста на Зайковски требник представям по изданието на: Цибранска – Костова, Марияна, Елка Мирчева. Зайковски требник от XIV век Изследване и текст. С., 2012 г.

можем да предположим, че през XIV в. молитвата е била в по дълъг вариант, но след редакциите, които е претърпяла два - три века след това, тя е продължила да се среща в по- кратък вариант. След молитвата следват възгласи, въздигане на св. дарове, причастяване с просфора, излизане от църквата с песенен съпровод - „Г҃н, Г҃н прѣзри съ ѿбсѣ...”(л.16а), изпяване на псалм (Пс. 132:1), „слѣ ѿ ннѣ”(л.16б), кратка молитва към Св. Богородица - „Въ жєнахъ стѣа бѣѣ...”(л.16б) и отпуст.

Цялото проследяване на побратимския чин ни дава правото да определим какво се е променило в него - от най- ранния запазен Требник в българските книгохранилища т. е. XIV в. до периода, в които вече престава да бъде извършван XVI – XVII в. Така Чинът на побратимяване макар и кратко по обем е претърпяло промени на езиково и богослужебно ниво. Наблюдават се по две - три редакции на трите молитви. Някои от възгласите са предадени съкратено, заменени са с други или въобще липсват. Срещат се думи, които са заемки от гръцката богослужебна практика. Открива се размяна на словоредни думи и изрази.

На богослужебно ниво разликите обхващат начина на извършване на чинопоследованието, употребата на някои термини, начина на четене и мястото на молитвите, възгласите, и дори участниците в последованието.

Изводите, които могат да се направят са: при двата преписа чинът се е извършвал посред църквата, за разлика от два – три века преди това, когато това се е случвало в олтара. Евангелието се е поставяло на налога (аналоя), заедно с честния кръст. Това действие е предшествано от три поклона до земята. Зайковския требник дава информация, че побратимяващите държат кръста, а дясната си ръка поставят върху Евангелието. В по- ранни времена при ектенията „ „О равоу вжнж...” и при молитвата „ „ Г҃н бѣ нашъ. давьї намъ прошннѣ...””, е било вмъкнато място за споменаване имената на побратимяващите се, което действие не се открива през XVI – XVII в. Апостолските четива в преписите № 54 и № 66 са от 1 Кор. (12: 7-31) и (13: 1-7). При Зайковския требник, апостолското четиво е отбелязано само с оглавление, от което се разбира, че се отнася до паметта на светите лечители

безребърници Козма и Дамян, чествана на 1 ноември.²⁵ Евангелския текст, който е съпътствал последованието е бил от Йоан (15:12-16), а в по-ранни времена от същото Евангелие, но друга глава (17:18-26). Четивата от Апостола и Евангелието са били първоначално след първа молитва, а покъсно мястото им е между 2 и 3 молитва, което дава основание да се предположи, че по-ранният вариант е бил с две молитви. Д-р Васил Пандурски при представяне на братотворението от ръкописа Синайски Евхологии № 958 от X в., съобщава, че основните две молитви се срещат заедно, а през следващия век те са вече две и три²⁶. През XIV в., първата и втората молитва в последованието са били четени тихо, за разлика в по-късните векове, когато това вече е отпаднало.

В препис № 54 се споменава, за размяна на целувка и носене на кръст, по време, на което действие, най-вероятно се е изпълнявал Псалм (Пс. 132:1). Това допълнение липсва в препис № 66. Интересното е, че при него е отбелязано участието на народа, което не е много характерно за последования от частен характер. Наблюдава се, че причастието в единия препис №66 се дава, ако са достойни, а при другия № 54 не се споменава за него, докато в Зайковския требник това е било задължително действие.

Братотворението в крайния си вариант, когато вече е била решена съдбата му - да отпадне, то все още се е срещало тук-таме в отделни преписи, които го представят в утвърден състав и редактирани молитви. Това последование не е издържало на нападките, на които е било подложено през вековете. Две от причините за това са: произходът му (които се разглежда в началото на изследването - това, че е старинен народен обичай) и изкривеното тълкуване на значението му. Втората причина довежда до спорове, които са били за и против този чин. По данни на Васил Балджев през XII в. българският епископ Димитриос Хоматенос се, че чудел как е било възможно побратимството да се счита за съпружеско препятствие и че много

---

²⁵ Според Марияна Цибранска – Костова и Елка Мирчева „това е дало основание на преписвача да препрати с литургически рубикатор *аѣль нѣнн вѣрчѣвѣ*“, тъй като имената на светците се асоциират с основната идея на братотворението – агапическата любов”, за по подробно вж: Цибранска – Костова, Марияна, Елка Мирчева. Зайковски требник от XIV век Изследване и текст. С., 2012 г., с. 145.

²⁶ Вж: Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване“ (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), С., 1950 – 1951 г., с. 15-17.

канонисти са се занимавали с въпроса „побратимството трябва ли да се смята за каноническо препятствие или не“²⁷. Така в резултат на съмненията появили се около Чинът на побратимяване, той отпада от частното богослужение, но ръкописите са тези, които са съхранили този стар и приобщен (за около 10 века) към Църквата чин.

Използвана литература:

Авксентий, архим. Литургика. Пловдив, 2006 г.

Балджиев Василь. Студия върху нашето персонално съпружествено право. В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. V, 1891 г.

Войнов, Михаил. В: Гръцки извори за българската история. ГИБИ, Т. VIII, С., 1971 г.

Войнов, М., Ив. Дуйчев, Л. Йончев и др. В: Гръцки извори за българската история. ГИБИ, Т. V, С., 1964 г..

Волков, Ф., К. Свадбарскитъ обреди на славянскитъ народи. В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (СБНУНК), т. III, 1890 г.

Кодов, Христо. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., Т. V, 1969 г.

Никольскаго, Константина. О службахъ Русской церкви, бывшихъ въ прежнихъ печатныхъ богослужебныхъ книгахъ, Санктпетербургъ, 1885 г.

Пандурски, В., „Изчезналият „чин на побратимяване“ (из историята на частното богослужение. В: Годишник на Духовната академия (ГДА), Т., I (XXVII), С., 1950 – 1951 г.

Цибранска – Костова, Марияна, Елка Мирчева. Зайковски требник от XIV век Изследване и текст. С., 2012 г.

Шивачев, Ст. Народни обичай. Отъ Малко Търновско (Одирнски вилаетъ) В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 4, 1891 г.

---

²⁷ Балджиев Василь. Студия върху нашето персонално съпружествено право. В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (СБНУНК), т. V, 1891 г., с. 193.